

Ремі Браг (Франція)

ІНТУЇЦІЯ, «ḤADS»

ТЕРМІН (вставка 2, «Наука, природне пророцтво і “винайдення середнього терміну” за Авіценою»).

Розмірковуючи про наукове знання, Аристотель згадує про здібність, яку він називає «дотепність» (ἀγχινοια) [в укр. пер. В. Ставнюка «проникливість», у фр. пер. *présence d'esprit*, букв. «присутність духу»], якій він присвятив також кілька рядків у зв'язку з інтелектуальними (діаноетичними) чеснотами (*Нікомахова етика* VI, 10, 1142b 5). Він визначає її як «влучність [εὐστοχία] у миттєвому знаходженні середнього терміну» (*Друга аналітика* I, 34, 89b 10 sq.). Латинський переклад першого тексту помилково містить варіант *eustochia*, що його Тома Аквінський парафразує як *bona conjecturatio* [добра здатність припускати] (*Коментар до Нікомахової етики* VI, 8, § 1219). Арабські перекладачі *Аналітик*, відтворюючи цей термін через *daka*. ' [ ] («витонченість», «розумність»), пояснювали εὐστοχία як «добротний **h.ads**» (*Mant*iq Arist*u.* [ ], éd. Badawī, p. 426, 5). У тексті *Нікомахової етики* це слово зазвичай відтворюється ними як «тончочуйність інтелекту» [фр. *sagacité de l'intellect*] (*lawḏa 'i.ya 'l-'aql* [ ]) (*Arist*u., al-Ah.la.q.*, A. Badawī (éd.), Koweit, Wakalat al-Matbu'at, 1979, p. 222, 15). Авіцена неодноразово розмірковує про **h.ads** (див. А.-М. Goichon, *Lexique de la langue philosophique d'Ibn Sina*, Desclée de Brouwer, 1938, § 140, p. 65 sq.) і надає йому чільне місце у своїй епістемології (див. D. Gutas, *Introduction to reading Avicenna's philosophical works*, Leyde, Brill, 1988, p. 161-166). Він подає його точне визначення: будь-яке наукове знання набувається шляхом силогізмів, стрижнем яких є середній термін. Доступитись до останнього можна через навчання або через **h.ads**, <що> є дією, в якій ум сам собою висновує середній термін». Втім, навчання також, у кінцевому підсумку, засноване на інтуїціях (al-S'ifa. ', *Про душу* V, 6, F. Rahman [éd.], Oxford UP, 1959, p. 248 sq., cit. p. 249, 7). Отже, **h.ads**, з одного

© R. Brague, 2004

© О. Хома, переклад, 2010

боку, є інтуїцією принципів, але також і спроможністю миттєво пробігати усі етапи дискурсивного розмірковування. Тож Авіцена подає такий концепт пізнання, що не є ані просто інтуїтивним, ані просто дискурсивним, але є дискурсивністю, зібраною в єдиному акті інтуїції. Таким чином, Авіцена анонсує Декартову програму (*Regulae*, VII; АТ, т. 10, р. 387 sq.), з тією лише різницею, що речі, які, згідно з картезіанством, набуваються застосуванням методу, за Авіценою є вродженою обдарованістю. Для Авіцени той, хто наділений нею, не потребує вчителя і може сам винайти усі науки; власне, у автобіографії Авіцена хвалиться, що саме це він і зробив. Це дає змогу, між іншим, створити філософську теорію пророчого пізнання. Латинські перекладачі інколи відтворюють *hads* як *subtilitas*, «витонченість», але здебільшого через *ingenium* (Avicenna Latinus, *Liber sextus de naturalibus*, S. Van Riet [ed.], Louvain, Peeters et Leyde, Brill, 1968, р. 152 sq.). Визнавати когось надзвичайно розумним через притаманний йому «геній», «генієві» ж надавати рис пророка – ось що означає бути послідовником Авіцени.

Rémi Brague (France)

Intuition, «hads»

Aristotelian notion ἀρχινοια («sagacity», «quick-wittedness»), determined in the “Second analytics” as the neatness (εὐστοχία) in instantaneous finding of the middle term of syllogism, is specifically reproduced in Arabian sources: in the “Second analytics” it is translated as the “selected *hads*”, in the “Nicomachean Ethics” – as *awḡaṭya'l-'aql* («perspicacious mentality»). The notion «*hads*» becomes the leading one in the Avicenna’s epistemology, where it means action, by means of which mind itself directly brings out the middle term of syllogism. The matter here concerns the intuition of principles, and, simultaneously, the ability to instantly cover all the stages of discursive thought. Thus, Avicenna’s «*hads*» highly reminds of Cartesian notion *intuitus*, formulated in the early work *Regulae ad directionem ingenii*. The one who possesses «*hads*» from the birth doesn’t need teachers and is able, according to the studies of the Islamic philosopher, create all the sciences independently, having reached the prophetic cognition. It is indicative that this very Avicenna’s concept in the Latin tradition had sometimes been reproduced by the term *subtilitas*, “finesse”, but usually had been reproduced by the term *ingenium*.

Rémi Brague, professor at the Paris I Pantheon-Sorbonne and at the Ludwig Maximilian University of Munich, member of the Academy of Moral and Political Sciences (France)

Ремі Брар, професор університетів Париж I Сорбона-Пантеон та Людвіга-Максиміліана (Мюнхен), член Академії моральних і політичних наук (Франція)
